

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВЛЯЧОГО КЛАСУ УКРАЇНИ ПЕРЕД ЛИЦЕМ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСИЇ

PECULIARITIES OF THE RULING CLASS IN UKRAINE FACING EXTERNAL AGGRESSION

Ляшенко Т.М.,

доктор політичних наук,

провідний науковий співробітник відділу теоретичних та прикладних проблем політології
Інституту політичних та етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса
Національної академії наук України

У статті аналізується вплив інформаційних технологій та нетрадиційних методів комунікації на результати всенародного голосування у 2019 році.

Зазначається, що передвиборча кампанія партії «Слуга народу» стала найбільш вдалою акцією з «пошуку нових облич», в результаті якої до Верховної Ради України XI скликання потрапило близько 80% нових депутатів. Проте, «популістський ліфт» привів до влади фактично кандидатів-невидимок.

Автором аналізується природа популізму в Україні: з одного боку, він характеризується сильним взаємозв'язком політичних партій до персоналій-лідерів, а з іншого – слабкістю політичних партій. На думку автора, специфіка полягає в тому, що більшість українських політичних партій є політичними проєктами, які базуються на особистому лідерстві та міцних зв'язках з олігархами. Саме такий формат багатопартійності сприяє виникненню популізму і активізує пошук нових облич та радикальних змін.

В статті досліджується порядок формування команди лідера-популіста і стверджується, що така структура фактично є неформальною та швидкозмінною, оскільки її організаційні основи слабо формалізовані, тобто даються взнаки слабка партійна організація, професійний дилетантизм, організаційний хаос та відсутність цілісної стратегії.

В статті робиться висновок, що загроза для держави полягає не стільки в популізмі, скільки в тому, що він має здатність переростати в авторитаризм. При цьому політичний клас та еліта, які сформуються під час популістського правління, й слабкі інституції не дозволять йти далі шляхом демократії.

На думку автора, майбутні вибори створять реальний шанс на рекрутування кращих представників громадянського суспільства в окрему елітну групу. Під час російсько-української війни в Україні виникла особлива суспільно-політична організація, яка іноді фактично протистояла державній управлінській системі.

Ключові слова: політичний клас, партії, інформаційні технології, вибори, популізм, авторитаризм.

The influence of information technologies and non-traditional methods of communication on the results of the national vote in 2019 are analysed in the article.

It is stressed that the "Servant of the People" party's election campaign became the most successful "search for new faces" action that allowed about 80% new deputies been elected to the Verkhovna Rada of Ukraine of the 11th convocation. However, the "populist elevator" brought virtually invisible candidates to power.

The author analyses the nature of populism in Ukraine: on the one hand, it is characterized by a strong mutual association between political parties and their leading personalities, and on the other hand, by the weakness of political parties. According to the author, this specificity is defined by the fact that the majority of the Ukrainian political parties are political projects based on personal leadership and its strong ties with oligarchs. This kind of the multi-party contributes to the emergence of populism and activates a search for new faces and radical changes.

The course of forming a populist leader's team is examined in the article. It is stressed that such a structure is actually an informal one and rapidly changing, since its organizational ground is weakly formalized, i.e. a weak party organization, professional dilettantism, organizational chaos and an absence of a coherent strategy exert their effect.

As a conclusion it is underscored in the article that the threat to the state lies not so far in populism, but in the fact that it has an ability to turn into authoritarianism. At the same time, the political class and elite, which will be formed during the populist rule, as well as weak institutions will not allow to go further along the path of democracy.

According to the author, the upcoming elections will create a real chance to recruit the best representatives of civil society into a separate elite group. During the Russian-Ukrainian war, a special socio-political organization has arisen in Ukraine, which sometimes has actually opposed the governance system.

Key words: political class, parties, information technologies, elections, populism, authoritarianism.

Постановка проблеми. Виборчий процес 2019 року став прикладом найуспішнішого застосування інформаційних технологій на результати всенародного голосування та стратегій просування нетрадиційних методів комунікації. Під час виборчої кампанії В. Зеленського в Україні вперше було використано найновіші технології, які поля-

гали в широкому залученні соціальних мереж та встановленні завдяки їм прямого зв'язку з виборцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважна більшість політологічних досліджень в Україні присвячена формуванню політичного класу та відбору політичної еліти. Зокрема, ці

питання досліджують Р.В. Войтович, Л.О. Кочубей, В.Ю. Маркітантов, О.М. Науменко та інші. Проте дослідження такого явища як популізм ще не знайшло достатнього висвітлення в науковій думці України і потребує ретельного аналізу.

Постановка завдання. Дослідити особливості формування політичного класу в Україні після 2019 року, проаналізувати передумови виникнення популістських тенденцій та шляхи їхнього подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Беззаперечний факт, що більшість депутатів партії «Слуга народу» завдячують своїм обранням персонально В. Зеленському, а точніше тому бренду, який він представляв. Партійний список був складений за лічені тижні згідно суто формальних умов, окреслених партією, адже нова партія В. Зеленського «Слуга народу» почала набирати голоси ще до того, як оголосила свою платформу чи список кандидатів.

Партія «Слуга народу» запрошувала потенційних депутатів подавати заявки через свій веб-сайт, і обирала кандидатів із середнім віком 37 років із таких сфер, як бізнес, шоу-бізнес, спорт, журналістика тощо. До парламенту потрапили не найкращі представники політичного класу, які мають професійний, політичний досвід та високу суспільну репутацію або статус в бізнесі. Фактично до «соціального ліфту» потрапили випадкові люди, далекі від політики – і від будь-якого розуміння державного управління. Але для того, щоб стати політичним лідером – треба мати хист організатора та володіти необхідним обсягом знань та навичок, натомість, від партії «Слуга народу» до Ради пройшло 17 безробітних – найбільша кількість, що проходила до парламенту від будь-якої партії. Результатом стало швидке створення нової партії, переважна більшість членів якої не мала відношення до політики. Проте, у 2019 році було реалізовано прагнення виборців до «нових облич»: до Верховної Ради України XI скликання потрапило близько 80% нових депутатів.

На кожних чергових виборах українські соціологи говорять про суспільний запит на «нову третю силу», що запропонує «молоді й незаплямовані обличчя». Отже, гасло про нові обличчя не є новим для української політики, але все ще залишається технологічно виграшним. Протягом усієї політичної історії в Україні виникали проекти, які презентували себе саме як «третья сила», що представлятиме інтереси середнього класу. Проте суттєвих успіхів вони не досягали. У 2002 році з «новими обличчями» в Раду намагався зайти Блок «Команда Озимого Покоління». Проект не спрацював, за нього проголосувало 2,02% виборців. «Озиме покоління» не було виразником середнього класу, хоча саме на цьому робили акцент у передвиборчій агітації. Цей проект скоріше був

проект олігархічного капіталу на чолі з Валерієм Хорошковським та Інною Богословською, які при цьому проголошували лібертаріанські цінності: «Цій «державі» байдуже до нас – тому і нам байдуже до цієї держави», «Сьогодні соромно платити податки – і ми вимагаємо права платити їх відповідально» [9]. Можливо, якщо б лідер групи «Скрябін» Андрій Кузьменко не просто рекламував цей блок, але й балотувався до парламенту, результат був би інший. Але на той момент подібні технології не застосовувалась, а сам Кузьма заявив, що відсутність його прізвища в списку блоку пояснюється його «необізнаністю» в політиці.

У 2006 році в парламентських виборах брав участь політпроект «Віче» на чолі з Інною Богословською. У своїх інтерв'ю вона наголошувала, що збирається працювати в інтересах середнього класу і розраховує на його підтримку. Але замість очікуваних 8% партія набрала 2%.

Протягом 2010-х років в Україні з'явилося відразу кілька партій, які стали претендувати на роль виразників інтересів середнього класу. У 2011 році в якості партії був зареєстрований Демократичний Альянс, засновники якого оголосили, що збираються будувати якісно нову політичну силу, яка житиме тільки на пожертвування своїх прихильників. Проривом створення цієї партії і декількох інших не стало.

Суспільний запит на оновлення політичного класу особливо гостро поставив під час виборів до Верховної Ради VIII скликання. З ідеєю повного оновлення української еліти, з орієнтацією на середній клас до парламенту увійшла партія «Самопоміч», яка йшла на вибори з гаслом «Візьми і зроби» і насправді привела до парламенту представників інтелектуального середнього класу. «Самопоміч» посіла третє місце, що для новоствореної партії, основним джерелом фінансування якої був бюджет, стало гарним результатом. Найкращий результат політсила здобула в Києві. У місті з високою концентрацією успішних та політично активних громадян ідея висунення успішних та активних кандидатів спрацювала якнайкраще: за неї проголосувало 21,4% виборців.

У Верховній Раді IX скликання приблизно таким критеріям відповідає партія «Голос», яка також дистанціює себе від колишніх критеріїв відбору: «Перестати ділитися на лівих і правих, на націоналістів та лібералів, а об'єднатися навколо людини та її непорушної гідності. Людина, громадянин та громадянка України – понад усе. Держава – на долоні в людини, а не людина у кулаку в державі» [8]. Найпершим пунктом рекрутування до лав партії була вимога не брати колишніх депутатів до своїх списків.

Тим не менш найбільш вдалою акцією з «пошуку нових облич» стала кампанія партії

«Слуга народу». Кандидат в президенти В. Зеленський обіцяв привести разом з собою у владу «нові обличчя» і навіть пропонував виборцям безпосередньо долучитись до підбору кандидатів на високі державні посади. Пізніше він заявив: «Жодного кума чи військового друга я не призначив. Ми запропонували людей дійсно, які були чисті, не заплямовані» [7]. Але, прийшовши до влади, В. Зеленський призначив на найвищі посади в державі та офісі президента не лише своїх бізнес-партнерів з «95 кварталу» та друзів дитинства, але й колишніх люстрованих чиновники часів Януковича. Це закономірне явище для лідера, який прийшов до влади на хвилі популізму: «популістські лідери, як правило, демонструють три ключові риси: «спроби захоплення державного апарату, корупцію та «масовий клієнталізм» (торгівля матеріальними вигодами чи бюрократичними послугами в обмін на політичну підтримку), а також зусилля, спрямовані на систематичне придушення громадянського суспільства» [16].

Команда лідера-популіста складається з його найвідданіших прибічників, а також тих, хто хоче здаватись такими. Останні здобувають популярність, критикуючи правлячу еліту та існуючий політичний порядок. Порядок формування команди Навколо лідера формується не команда професіоналів, а скоріше група «лоялістів». Така структура фактично є неформальною та швидкозмінною, оскільки її організаційні основи слабо формалізовані, тобто даються взнаки слабка партійна організація, професійний дилетантизм, організаційний хаос та відсутність цілісної стратегії.

Новий популізм, що виник в Україні після 2019 року у поєднанні з цифровими технологіями започаткував ще один вид рекрутування, який умовно можна назвати «Lift:Digital», за аналогічною назвою онлайн-платформи, яка пропонує громадянам надсилати ідеї та проекти, подавати заявки на роботу в уряді та місцевих органах влади – і навіть приєднуватися до команди.

Такий своєрідний «цифровий популізм» не є українським відкриттям. Скоріш за все, сценарій в Україні повторює досвід виникнення й прихід до влади італійської партії Рух п'яти зірок (M5S). Партія була заснована одним із найвідоміших коміків Італії Беппе Грілло та веб-стратегом Джанроберто Казаледжо у 2009 році.

«Рух п'яти зірок» став прапором європейського популізму, базуючись на ідеї цифрової революції в політиці, виступав «не за лівих, не за правих, а над обома» [14]. Завдяки Інтернету ми можемо покінчити з політичними партіями та корумпованими ЗМІ, говорив Грілло. «Великі рішення можна приймати в моєму блозі через регулярні плебісцити. Звичайні люди можуть створити власні місцеві філії на www.meetur.com і вибрати власних

кандидатів [13]. Як і всі популісти, Грілло протиставляв доброго, чесного, звичайного громадянина професійному політичному класу. Він обіцяв представляти чистих людей, узагальненого «ми», проти морально зіпсованої еліти – «них». Популісти M5S претендували на те, щоб бути голосом народу, борючись із корумпованою, потужною та професійною елітою. Інтернет, на їхню думку, це ідеальний прямий зв'язок з чесними, порядними, працьовитими людьми. Отже гасло «Зробимо їх разом» – також не є українським ноу-хау. Це небезпечний наратив, який може вивести на небезпечний шлях – іменем народу можна виправдати будь-що.

Протягом багатьох років італійський «Рух п'яти зірок» був однією з найуспішніших антиістеблішментських партій у Європі. Проте час довів нереалістичність реалізації цифрової політики, а популістичні гасла втрачають популярність. Насьогодні «Рух п'яти зірок» шукає місце в італійському політичному мейнстрімі. M5S «перетворюється з партії, спрямованої проти істеблішменту, у партію, яка бажає працювати всередині істеблішменту» [12], – зазначає Роберто Д'Алімонте, професор політології в Університеті Луїса Гвідо Карлі в Римі.

В Україні «популістський ліфт» привів до влади фактично кандидатів-невидимок. Формула перемоги популістів дуже проста – погана еліта, гарний, але принижений народ та ворог. Популісти зосереджені на ворогу, а не на створенні чогось, що є корисним для суспільства. Без образу ворога популізм менш життєздатний як політичний підхід. Точна природа цього ворога – «іноземний чи рідний, етнічний чи соціальний» – не має значення. Результат такого специфічного «ліфту» та популістських гасел проявився невдози після того як Верховна Рада IX скликання запрацювала. Відбулось те, чого варто було очікувати: систематична демонстрація «новими обличчями» відсутності у них мінімальних знань чи навичок, необхідних для виконання обов'язків, покладених на них громадянами України, та скандали, кількість яких перекоонує в не випадковості цього явища. Упродовж 2021 року 30 народних депутатів фракції «Слуга Народу» опинилися фігурантами гучних скандалів. Серед основних причин скандалів: негідна поведінка депутатів, звинувачення в корупції, одіозні заяви, бійки, спроби використання депутатського статусу у власних цілях. Деякі народні депутати потрапляли в скандальні історії кілька разів за рік» [10].

Проте найжахливіші наслідки залучення до політичної кагорти людей, які не відповідали жодним критеріям політичного класу, а лише стали під знамена популістських гасел та заявили про свою відданість лідеру, проявились під час російсько-української війни. На другому місці серед

партій за кількістю зрадників (перше місце належить ОПЗЖ) опинилася партія "Слуга народу": 12 колаборантів були обрані або балотувались від цієї партії [3].

Як згадувалось вище, партія «Слуга народу» реалізувала прагнення виборців побачити нові обличчя у владі. Проте, якщо розглянути деякі факти, то теза про те, що «СН» отримала більшість в парламенті лише завдяки цьому критерію, викликає сумніви. По-перше, їхній перемозі сприяла потужна агітація в засобах масової інформація. Соцмережі, безумовно, відіграли суттєву роль в рейтингу В. Зеленського та його партії, однак його постійна присутність на одному з найвпливовіших телеканалів – 1+1 – була вирішальною: «Серіал «Слуга народу» ще до початку виборчої кампанії дивилися 50% українців, 85% дивилися виступи 95-го кварталу» [11]. В цілому, «Телебачення було основним інформаційним джерелом (72%) під час виборчої кампанії для виборців майже всіх вікових груп, за винятком наймолодшої» [5].

По-друге, вагомим фактором перемоги на виборах партії «Слуга народу» став високий рівень фінансових вкладень. В 2019 році партія посіла друге місце за витратами, в тому числі на президентські та парламентські вибори. Сума склала 479 млн. грн [5]. Така велика сума йде врозрід з теорію про «нові обличчя», завдяки яким ця політична сила отримала абсолютну перемогу на виборах.

По-третє, «феномен Зеленського» є класичним прикладом протестного голосування – специфічної форми масового протесту, який провідний соціолог Євген Головаха охарактеризував як «виборчий Майдан» [2].

Природа популізму в Україні характеризується, з одного боку, сильним взаємозв'язком політичних партій зі своїми лідерами: «популістські партії особливо схильні до внутрішнього авторитаризму», часто покладаючись на харизматичного лідера в стилі сильної людини, який обіцяє довести справу до кінця» [16]. А з іншого – слабкістю політичних партій. Специфіка в тому, що більшість українських політичних партій є політичними проектами, які базуються на особистому лідерстві та міцних зв'язках з олігархами. Саме такий формат багатопартійності сприяє виникненню популізму і активізує пошук нових облич та радикальних змін.

Найбільш суттєвими факторами, які створили надзвичайну хвилю популізму в Україні є: – низький рівень політичної культури як з боку політиків, так і з боку виборців; – погана обізнаність українців у політичних процесах; – одвічне бажання знайти «месію», який моментально вирішать усі існуючі проблеми. А популістські лідери говорять людям саме те, що вони хочуть почути,

передусім зневажаючи існуючу політичну та економічну владу та створюючи гасла, які є зрозумілими для пересічного виборця і сприймаються ним за власні.

«Культуралістичні» та «інституціоналістські» пояснення популістських рухів мають бути доповнені своєрідними «цільовими проектами», коли популістський рух не виникає самостійно, лише як віддзеркалення потреб широкого загалу виборців, а вибудовується цілеспрямовано зацікавленою групою або особою. Після виборів 1994 року стало цілком «нормальним», що бізнесмени, які допомагали певному політику чи політичній партії перемогти на виборах, призначалися на посади, на яких вони могли ухвалювати рішення на користь власних компаній. А політична партія, член якої перемагає на президентських виборах, має суттєвий, іноді вирішальний вплив на формування політичного режиму. Отже, політична еліта здобула майже необмежені можливості скористатися неформальними засобами для накопичення впливу.

Свідомо відкидаючи довіру та повагу до існуючих «правил політичної участі», популісти «знецінюють» традиційні еліти, поляризують політику та суспільство. Під їх впливом політика стає жорсткою, цинічною, де головним аргументом стає не раціональне, а емоційне. «Поширення критики політичного істеблішменту з боку популістів свідчить про прогресуючий політичний занепад: зниження ефективності держави, занепад верховенства права та послаблення виборчих механізмів демократичної підзвітності. Ці три центральні політичні інституції – зазвичай підтримувані та зміцнювані політичними елітами – зараз підірвані новітніми популістськими лідерами та рухами» [17].

Критика еліт є головною рисою популізму, який розглядає відносини влади як групу змовницьких еліт, які експлуатують хороших людей. Однак популізм також за своєю суттю є елітарним, закликаючи сильного лідера взяти владу та направити волю народу.

Прінстонський політолог Ян-Вернер Мюллер у статті «Що таке популізм?» 2016 року пише: «Популісти стверджують, що вони, і тільки вони, представляють народ. Популісти часто вважають, що справжня воля справжнього народу зосереджена в одному лідері. Уго Чавес, покійний популістський президент Венесуели, прямо сказав: «Чавес більше не я! Чавес – це народ! Чавес – нас мільйони. Ви теж Чавес!» Лідер Туреччини Реджеп Таїп Ердоган одного разу відповів опозиції: «Ми – народ! Хто ти?», не менш драматичною була заява Дональда Трампа: «Я ваш голос!» [18].

Очевидно, що подібне явище ми спостерігали в Україні під час виборів 2019 р. В інавгураційній промові В. Зеленський проголосив наступне: ««Тато! По телевізору кажуть, що «Зеленський – Президент...» Виходить, що... я... теж

Президент?!» І тоді це прозвучало як жарт, але згодом я зрозумів, що насправді це істина. Тому що кожен з нас Президент. Не 73 відсотки, які за мене голосували, а всі 100 відсотків українців. Це не моя, це наша спільна перемога. І це – наш спільний шанс. За який ми несемо спільну відповідальність. І щойно – не тільки я складав присягу. Кожен з нас поклав руку на Конституцію і кожен з нас присягнув на вірність Україні» [4].

Дії популістів заважають процесу раціональної організації, як у політиці, так і в економіці. Крім того, всупереч власним передвиборчим гаслам «Україна – це ти», «Кожен з нас – президент», вони підривають верховенство права в системі правосуддя та державного управління через неспроможність співпраці не лише з опонентами, але й всередині групи. Метою політики стає боротьба з опонентами, змагання у чергових обіцянках та прагнення постійної емоційної підтримки в суспільстві. Верховенство права та формальні процедури, що лежать в основі системи управління державою, поступово послаблюються.

Популістські лідери будують свою кар'єру на критиці існуючих політичних еліт і заперечують суспільно-політичний порядок, сформований цими елітами. Популістські лідери та рухи, які вони очолюють, об'єднані та діють «проти» всього, а не «за» щось. Вони генерують зневагу до еліт та їх політики, звинувачуючи у справжніх або навіть уявних проблемах. Через це і в політикумі, і в суспільстві виникає поляризація: хто не з нами, той проти нас. Але одночасно виникає нестабільність в самих рухах та коливання в діях лідера. Обіцянки популістів щодо швидкого та легкого вирішення всіх нагальних проблем є нереальними. Проте харизма таких лідерів зокрема була забезпечена гучними та яскравими заявами. Підтримка популярності ж залежить від їх здатності досягати обіцяних результатів. І коли це не вдається, популістські лідери не можуть уникнути відповідальності та звинувачень. Однак, всупереч очікуванням ліберальної частини виборців, більшість популістських лідерів в такому випадку схиляються до авторитарних методів.

Отже, загроза полягає не стільки в популізмі, скільки в тому, що він має здатність переростати в авторитаризм. А політичний клас та еліта, які сформуються під час популістського правління, й слабкі інституції не дозволять йти далі шляхом демократії. Дослідниця Еріка Франц у книзі «Authoritarianism: What Everyone Needs to Know» наголошує на двох найпоширеніших способах виникнення авторитарних режимів. По-перше, це з'їдання демократії зсередини. По-друге, ці нові режими часто приймають те, що автор називає «найнебезпечнішою формою диктатури»: персональне (або «персоналістичне») правління» [15].

Популісти можуть прийти до влади демократичними способами, зокрема шляхом всенародних виборів (як це відбулось в Україні), але це не робить їх самих демократами. Популісти, виступають, як правило декларативно, проти корумпованої еліти та проти тих політичних й економічних інститутів, які та контролює. Вони часто виступають проти обмеження влади народу, особливо незалежної судової системи та інших засобів контролю виконавчої влади. В результаті популістські рухи обов'язково створюють колективну ідентичність, діаметрально протилежну «іншому» – попередній владі. Далі популісти стверджують, що вони і тільки вони представляють «народ». Хоча популізм є політично привабливим, він, тим не менш, з часом піддається авторитарним тенденціям. Що призводить до створення особистої диктатури. Особливостями такої диктатури є: вузьке коло довірених осіб; призначення на владні посади відданих осіб; просування членів сім'ї; створення нового політичного руху; використання референдумів як способу обґрунтування рішень; і створення нових лояльних до лідера служб безпеки. Отже, зв'язок між авторитаризмом і популізмом є безпосереднім. Під терміном «авторитарний популізм» розуміється популізм, який «часто обходить, нищить або захоплює демократичні інституції, навіть якщо він використовує їх для легітимізації свого панування, централізації влади та придушення або серйозного обмеження інакомислення. Харизматичні лідери, культу особистості та кумівське, сімейне чи клептократичне правління в поєднанні з безкарністю є загальними, хоча й не суттєвими рисами авторитарного популізму» [16].

У всьому світі останнє десятиліття спостерігається зростання кількості популістських лідерів з виразними авторитарними тенденціями та прогрес авторитаризму та популізму. Вони не завжди пов'язані між собою, але за певних умов політики використовують популістські рухи, щоб захопити владу. Прийшовши на посаду, вони починають процес демонтажу інституцій, покликаних контролювати їхню владу та захищати права людини, зокрема судову систему та ЗМІ: «...ми входимо в епоху авторитарної «груповості» і що наслідки будуть жакливими для свободи та процвітання» [18].

Висновки та перспективи. Роль лідерів та еліти, безумовно є важливою. Проте побудувати демократичну державу можливо лише за допомогою дієвих інституцій. А виключно еліта, без свідомої участі громадян з високою політичною культурою, цього зробити не здатна. Дві демократичні революції додали позитивних рис поведінці громадян у існуючій політичній культурі, а російсько-українська війна прискореними темпами завершує формування свідомої української нації. Дослідження, що проводилися в Україні протягом

останнього десятиліття, показують, що з 2011 до 2018 років українське суспільство в цілому не було занадто зацікавлене політикою – в середньому 62%–67% громадян у різні роки відповідали, що не дуже цікавляться політикою або взагалі не цікавляться нею [6]. За даними Всесвітнього дослідження цінностей у 2019 році 66,6% українців вважали політику не дуже важливою або зовсім не важливою у своєму житті [19]. Однак, опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова у вересні-жовтні 2022 року, показало, що після початку широкомасштабної агресії Росії рівень інтересу до політики в Україні істотно зріс. За даними цього дослідження, зараз «дуже» або «скоріше» цікавляться політикою більшість (56%) респондентів, не цікавляться лише 43% [6]. Також, порівняно з 2020 роком, в Україні дещо зросла частка респондентів, які вважають, що політична система у нашій країні дозволяє таким людям як вони, «певною мірою» мати вплив на дії уряду – з 18% до 25%. Частка тих, хто вважає, що політична система не дозволяє їм впливати на дії уряду, знизилася з 34% до 26,5% [6]. Проте, за умов придушення свободи слова, несприйняття владою альтернативної/опозиційної точки зору, Україна може піти шляхом авторитаризму.

Майбутні вибори створять реальний шанс на рекрутування кращих представників громадян-

ського суспільства в окрему елітну групу. Під час російсько-української війни в Україні виникла особлива суспільно-політична організація, яка іноді фактично протистояла державній управлінській системі. Формується нова еліта, до якої входять військовослужбовці з рівнем довіри 91% та волонтери – рівень довіри – 77% [1]. Отже створюються умови для відродження справжньої еліти та високофункціонального політичного класу завдяки формуванню міцного громадянського суспільства й активного середнього класу та зростання їхньої ролі в політичному житті країни. Для закріплення цього процесу необхідно здійснити декілька кроків: по-перше, впровадження системної освіти в галузі демократії, виховання критичного мислення та медіа грамотності. Ці складові повинні стати частиною навчальної програми як середньої, так і вищої школи. По-друге, формування ідеї необхідності виховання політичної культури як складової загальної культури суспільства. Адже після президентських виборів 2019 року українська політична культура набула яскравих нових характеристик, які часто є антиподами самому поняттю «культура». По-третє, надзвичайно важливим є відповідальність та інформаційна гігієна засобів масової інформації та належна комунікація між владою та громадянським суспільством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Довіра до держави: як зберегти національну єдність заради перемоги. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 15 вересня 2022. URL: <https://dif.org.ua/article/dovira-do-derzhavi-yak-zberegti-natsionalnu-ednist-zaradi-peremogi?fbclid=IwAR2YqXB2VhZZaFY3zFWOtguel4oYW3bBxzXPNvK3Yq5tpmEXh0easBvzkAE>
2. Євген Головаха: Феномен Зеленського – своєрідний "електоральний Майдан"Українська правда. 18 квітня 2019, URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/04/18/7212520/>
3. За даними Руху Чесно. URL: <https://www.chesno.org/traitors/?n=&category=&geoobject=&party=1991>
4. Інавгураційна промова Президента України Володимира Зеленського. 20 травня 2019 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/inavguracijna-promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelensk-55489>
5. НАЗК опублікувало звіти політичних партій за 2019 рік на Порталі відкритих даних. 27 березня 2020 року. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-opublikovalo-zvity-politychnyh-partij-za-2019-rik-na-portali-vidkrytyh-danyh/?hilitte=%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82+%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D0%B9+2019>
6. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022р.) URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r>
7. Прес-конференція Президента України Володимира Зеленського / 20.05.2020 URL: <https://phm.gov.ua/?p=89617>
8. Програма Партії Голос URL: <https://goloszmin.org/program>
9. “Програмний Маніфест Команди Осимого Покоління “Озимі люди: з Україною в серці”. 17 січня 2002 року.
10. «Рік скандалів»: 30 слуг народу потрапили в гучні скандали в 2021 р. 31-12-2021. КБУ. URL: <http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:rik-skandaliv-30-sluh-narodu-potrapiyly-v-huchni-skandaly-v-2021-r>
11. 100 днів після президентських виборів: оцінки та очікування громадян. 28 серпня 2019. URL: https://dif.org.ua/article/100-dniv-pislya-prezidentskikh-vivoriv-otsinki-ta-ochikuvannya-gromadyan?fbclid=IwAR0K-ppZNKjoXdvQ1ms7tmS8lQsuqDQbS_55wLQH3fOH_j6uJTL7FxaHXMs
12. Barbero M. Has Italy's Five Star Movement Given Up on Populism? MARCH 17, 2021. URL: <https://foreignpolicy.com/2021/03/17/italy-five-star-movement-populism-europe/>
13. Bartlett J. Italy's Five Star Movement and the triumph of digital populism. 5 March 2018. URL: <https://www.spectator.co.uk/article/italy-s-five-star-movement-and-the-triumph-of-digital-populism/>

14. Bull M. Whatever happened to the Italian Five Star Movement? The Loop. URL: <https://theloop.ecpr.eu/whatever-happened-to-the-italian-five-star-movement/>
15. Martin W. The rise of the populist authoritarians. URL: <https://www.ft.com/content/4faf6c4e-1d84-11e9-b2f7-97e4dbd3580d>
16. McKay B. M., Colque G. Populism and Its Authoritarian Tendencies: The Politics of Division in Bolivia. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0094582X211052980>
17. Pakulski J. Populism and Political Elites. URL: https://www.researchgate.net/publication/330963255_Populism_and_Political_Elites
18. Palmer Tom G. The Terrifying Rise of Authoritarian Populism. July 24, 2019. URL: <https://www.cato.org/commentary/terrifying-rise-authoritarian-populism>
19. World Values Survey Wave 7: 2017-2022. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>